

МІКРОТОПОНІМИ КІНЦЯ XVIII – ПОЧАТКУ XIX СТОЛІТТЯ, МОТИВОВАНІ НАЗВАМИ РОСЛИН (на матеріалі онімів Самбірського циркулу)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(45)

УДК 811.161.2'373.21

DOI: 10.24144/2663-6840/2021.1(45).321–326

Мосу́р О. Мікротопоніми кінця XVIII – початку XIX століття, мотивовані назвами рослин (на матеріалі онімів Самбірського циркулу); кількість бібліографічних джерел – 6; мова – українська.

Анотація. *Актуальність дослідження* полягає у недостатньому опрацюванні історичних мікротопонімів України. У статті проаналізовано пропріативи Самбірського циркулу – історичної адміністративно-територіальної одиниці Галичини кінця XVIII – початку XIX ст. Він об'єднував 412 населених пунктів (міст, сіл, передмість, присілків, хуторів). За сучасним адміністративно-територіальним поділом це частина поселень Самбірського, Старосамбірського, Дрогобицького, Турківського, Городоцького, Мостиського, Пустомитівського, Миколаївського, Стрийського та Сколівського районів Львівської області та 5 поселень на території Польщі. Мікротопоніми зафіксовані на сторінках двох писемних пам'яток: Йосифінської (1785–1788) та Францисканської (1819–1820) метрик. Вони зберігаються у Центральному державному історичному архіві у м. Львові (фонд 19 опис XIV і фонд 20 опис XIV відповідно). Це перші поземельні кадастри Галичини, які містять деталізований опис земель краю та економічну оцінку їхньої вартості. Для виокремлення власних назв мікрооб'єктів із контексту метрик застосовано метод текстологічного аналізу. За семантикою мотивувальних баз історичні мікротопоніми Самбірського циркулу поділено на відапелятивні (56%) та відонімні (44%). Відапелятивні утворення – це похідні від географічної термінології та лексем, пов'язаних із антропогенним чинником. Географічна термінологія об'єднує назви рельєфу, ґрунтів, гідрооб'єктів, фіто- та зоолексеми. *Мета статті* – здійснити аналіз мікротопонімів Самбірського циркулу, зафіксованих у кадастрах і утворених від апелятивної лексики на позначення рослин. *Основні завдання статті:* зібрати мікротопоніми регіону, похідні від найменувань рослин; здійснити лексико-семантичний аналіз твірних баз власних назв; провести кількісні підрахунки фітомікротопонімів. *Короткі результати і висновки.* До фітолексем зараховано найменування дерев, кущів, трав'янистих рослин – окультурених (злакових, городніх) і дикорослих, назви сукупності рослин. Ця апелятивна лексика була продуктивною у творенні мікротопонімів Самбірського циркулу на зламі XVIII–XIX ст. і мотивувала 7,1% пропріативів від усієї кількості власних назв малих географічних об'єктів регіону.

Ключові слова: мікротопонім, Самбірський циркул, Йосифінська (1785–1788) метрика, Францисканська (1819–1820) метрика.

Постановка проблеми. Вивчення історичної мікротопонімії – одне з першочергових завдань ономастики в Україні. Лексико-семантичний аналіз твірних баз онімів допомагає з'ясувати історичні, соціальні, географічні особливості краю. Мікротопоніми аналізуємо на матеріалі власних назв Самбірського циркулу, які зафіксовані на сторінках писемних пам'яток XVIII–XIX ст. – у Йосифінській (1785–1788) і Францисканській (1819–1820) метриках. Фітомікротопоніми – кількісно значна частина онімів історичного регіону (7,1%). Мотивувальними базами цих найменувань були назви дерев, кущів, трав і сукупності рослин.

Аналіз досліджень. Назви рослин, поширених на теренах населеного пункту, часто відображені у власних найменуваннях малих географічних об'єктів. Лексико-семантичні особливості цих пропріативів розглянуто у низці досліджень української мікротопонімії [Сокіл 2008; Проць 2011; Яніцька 2012; Василик 2015; Лужецька 2015].

Мета статті – здійснити аналіз мікротопоназв Самбірського циркулу, утворених від фітолексем. **Завдання статті:** зібрати мікротопоніми регіону, похідні від найменувань рослин; здійснити лексико-семантичний аналіз твірних баз власних назв; провести кількісні підрахунки фітомікротопонімів.

Методи та методика дослідження. У статті використано такі методи: *текстологічний аналіз*

(усі мікротопоніми виокремлено з контексту писемних пам'яток); *описовий метод* – це «сукупність процедур інвентаризації, таксономії й інтерпретації досліджуваних мовних явищ на певному етапі розвитку мови» [Селіванова 2008, с. 63]; застосовано *прийоми зовнішньої та внутрішньої реконструкції порівняльно-історичного методу* (використовуючи етимологічні словники, подано семантику, семантичні зміщення чи варіювання мотивувальних баз мікротопонімів); дві методики *структурного методу* – безпосередніх складників та компонентного аналізу; *зіставний метод* (порівняння фактажу метрик); елементи *кількісного аналізу*.

Виклад основного матеріалу. Територія СЦ характеризується багатим і різноманітним рослинним світом. Найменування дерев, кущів, трав і сукупності рослин засвідчені в основах історичних онімів.

А) Мікротопоніми, мотивувальними базами яких є назви дерев:

Лексема *береза* (*Berezy*, г. (Торч, ФМ, 130зв)) на апелятивному рівні творить розлогий ряд слів, від яких походять мікротопоніми СЦ: *березина* (*U Brzeziny*, н. (Волощ, ЙМ, 69зв) (Волощ, ФМ, 38зв)) (*березиця*, *березник*) 'березовий ліс' [Дан, с. 13] (*Bereznica*, зар. (БірчСтНов, ФМ, 46зв); *Bereznik*, зар. (Липов, ЙМ, 7зв)).

Апелятив *берест* позначає 'в'яз' [ЕСУМ, т. I, с. 173], 'листяне дерево з коричнево-сірою корою і овальними, на кінці загостреними листками, яке використовують для живоплотів та захисних лісо-насаджень' [СУМ, т. I, с. 160] > *Pod Brzestami*, п. (ЛяшкМур, ЙМ, 193в), *берестина* 'берестовий гай' [ЕСУМ, т. I, с. 173] > *W Berestyńie*, луки (Хиш, ЙМ, 1393в).

Фітолексема *бук* (*Buki*, м. (Ор, ЙМ, 2153в)) є твірною для низки апелятивів: *буковина* ('букове дерево', 'буковий ліс' [Гр, т. I, с. 109]) > *Bukowina*, л. (Підм, ФМ, 143в), м. (Нед, ЙМ, 3), н. (Свидн, ЙМ, 513в), пас. (Воют, ЙМ, 453в) (Воют, ФМ, 753в)), *буковий* > *Bukowy Las*, л. (Воют, ЙМ, 153в)), *бучина* ('букове дерево, бук' [СУМ, т. I, с. 268]) > *Buczina*, зар. (Рог, ЙМ, 303в), л. (ВлчДол, ЙМ, 323в)), *бучник* (уважаємо, те саме, що бучина) > *Buczniak*, л. (Новош, ЙМ, 863в) (Новош, ФМ, 553в).

Апелятив *верба* (*U Wirbki*, п. (БілВел, ЙМ, 1563в)) і її похідні (*вербина* «лоза» [ЕСУМ, т. I, с. 350] > *Wierzbina*, зар. (Берег, ЙМ, 2), п. (Зарайс, ЙМ, 37) (Містк, ЙМ, 153в)), *вербник* 'зарості верб або верболозу' [СУМ, т. I, с. 326]) > *Werbniaki*, луки, п. (Кавськ, ФМ, 1693в)) репрезентовані у пропріативах СЦ.

Похідні лексеми *вільха* ('листяне вологолюбне дерево або кущ родини березових' [СУМ, т. I, с. 675]) – *ольшина* (з протетичним [в] – *вольшина*) (*Olszina*, л. (Долоб, ЙМ, 93в) // *Wolszyna*, пот. (БанКот, ЙМ, 22)), *ольшинник* (пор. *вільшина* – 'вільховий гай' [ЕСУМ, т. I, с. 400], *ольшина* / *ольшинник* – 'вільховий ліс' [Дан, с. 91]) (*Olszinnik*, л. (Рихт, ЙМ, 1083в) (Рихт, ФМ, 1443в)) – твірні бази мікротопонімів СЦ.

Деривати лексеми *граб* – *грабища* (імовірно, місце, де росли або ростуть граби) (*Hrabiszczka*, п. (ГусВиж, ЙМ, 763в)), *грабник* «грабовий ліс» [Дан, с. 38] (*Hrabniaki*, н. (Стор, ЙМ, 2873в)) – мотивувальні бази історичної онімії.

На досліджуваних теренах від фітолексеми *груша* у демінутивній формі (*грушка*) утворилось 3 мікротопоніми: *Hruszki*, луки (Ул, ЙМ, 2633в).

Апелятив *дуб* > *Dub*, л. (ДнДуб, ЙМ, 1083в), пот. (Спас, ЙМ, 93в)), *дуб'є* (= *дуб'я*) – збірн. до дуб [СУМ, т. II, с. 431] (*Dubie*, л. (Чайк, ЙМ, 1483в) (Чайк, ФМ, 1703в)), *дубина* і *дубник* номінують 'дубовий ліс' [ЕСУМ, т. II, с. 137] > *Dubinki*, н. (Горуц, ЙМ, 953в); *Poddębniak*, н. (Вош, ЙМ, 373в), лук. (Вош, ЙМ, 533в), п. (Канаф, ЙМ, 6). Атрибут *дубовий* > *Dębowy Gaiek*, л. (Рол, Б, ЙМ, 183в) (Рол, Б, ФМ, 233в)). На позначення 'листяного лісу на родючих ґрунтах, у якому переважає дуб' [СУМ, т. II, с. 296] побутує номен *діброва* > *Dubrowa*, л. (Лішн, ЙМ, 593в) (Лішн, ФМ, 1023в), тол./пас. (Черх, ЙМ, 863в).

Загальні назви *ільм* > *Ит*, в. (Білич, ЙМ, 2333в) (Білич, ФМ, 1493в), *ільма* (= *ільм* 'високе дерево родини в'язових із цінною деревиною, поширене в Європі' [СУМ, т. IV, с. 18]) > *Итма*, л. (Вовч, ЙМ, 3373в) (Присл, ЙМ, 1793в), п. (Рос, ЙМ, 803в) (Рос, ФМ, 573в), *ільмів'я* (напевно, лексема позначає сукупність ільмів) > *Итмиwia*, н. (Опак, ЙМ, 1073в)

(Опак, ФМ, 1163в) // *Итмуwіe*, л. (Опак, ФМ, 1243в).

Фітолексема *липа* (*Lipa*, лук. (Колп, ЙМ, 533в) (Колп, ФМ, 863в)) і її похідні на апелятивному рівні (*липина* 'липовий ліс', *липник* 'липовий гай' [ЕСУМ, т. III, с. 237] (*Kolo Lipnika*, гор. (Лип'є, ЙМ, 43в), п. (Стебн, ЙМ, 133в); *Lipina*, л. (Рог, ЙМ, 173в)) творять ряд онімів.

Деякі кушові породи верби іменують *лозою* (*лозиною*) [СУМ, т. IV, с. 541] (*Lozu*, л. (ЛужДол, ЙМ, 1053в) (ЛужДол, ФМ, 1333в); *Łozyna*, гр. (Горб, ЙМ, 23в)), а 'місце, де росте багато лози' [Дан, с. 78], 'зарості лози' [СУМ, т. IV, с. 541] – *лозняком* (*лозником*) (*Łozniki*, лук. (Долж, ЙМ, 313в)).

Фітономен *осика* > *Pod Osikami*, п. (Бач, ЙМ, 463в). На теренах СЦ побутують назви *осиковець* (імовірно, ліс, у якому ростуть осики (пор. липовець 'ліс, де ростуть липи' [Дан, с. 75]) (*Osikowiec*, л. (Кранц, ЙМ, 60)), *осичник* (= *осичняк* 'осиковий ліс або гай' [СУМ, т. IV, с. 763]) (*Osiczniak*, луки (Берег, ЙМ, 1323в) (Берег, ФМ, 1463в), пас. (Над, ФМ, 1933в)).

Сиглою називають 'смереку, що має тільки верхівкове віття», «гірський ліс із таких смерек' [СУМ, т. IX, с. 156] (походження слова не зовсім ясне, очевидно, запозичене із угорської мови (пор.: уг. *szikla* 'скеля' виводиться від слов'янського скала) або ж із румунської (пор.: рум. *sihlă* 'густий молодий лісок'); пор. ще: лтс. *siklis* 'невелике болото в лісі' [ЕСУМ, т. V, с. 225]) > *Syhy*, н. (Опак, ЙМ, 983в) (Опак, ФМ, 1083в), пас. (Стор, ЙМ, 2293в) (Стор, ФМ, 2043в).

Номен *слива* (< псл. *sliva* (**slivka*) < іє. *slī-цо- 'синюватий' [ЕСУМ, т. V, с. 298]) на апелятивному рівні утворює лексеми *сливник* 'садок із сливових дерев або молода сливова порість' [СУМ, т. IX, с. 351] > *Sliwnik pod Okopem*, гор. (ЛяшкЗав, ЙМ, 93в) (ЛяшкЗав, ФМ, 43в).

Смерека (*Pod Smereka*, лук. (Східн, ЙМ, 413в)), *смеречник* (очевидно, смерековий ліс; пор. дубник) (*Smerecznik w Abramcu*, зар. (Мита, ЙМ, 183в)), смеречина 'смерекові зарослі, смерековий ліс' [СУМ, т. IX, с. 397] (*Smereczyna*, н. (Іс, ЙМ, 453в) (НанчВел, ЙМ, 8), г. (НанчВел, ЙМ, 8)), смерек 'ялина звичайна' [ЕСУМ, т. V, с. 318] (*Smerek*, г. (СухПот, ЙМ, 13в), л. (Заріч, ЙМ, 503в) (Заріч, ФМ, 813в)) – твірні бази мікротопоназв СЦ.

Лексема *сосна* (*Pod Sosna*, п. (ЛяшкЗав, ЙМ, 213в–223в) (ЛяшкЗав, ФМ, 153в)) мотивує низку пропріативів. Апелятив сосни номінує 'невелику ділянку лісу з соснами' [Дан, с. 127] (*Pod Sosnami*, н. (Підб, ЙМ, 1763в)), *сосник* – 'сосновий гай' [ЕСУМ, т. V, с. 359] (*W Sosniku*, п. (Дубан, ЙМ, 313в) (Дубан, ФМ, 183в)), *сосновець*, імовірно, виражає аналогічну до слів липовець, осиковець семантику (*Sosnowiec*, л. (Дубан, ЙМ, 303в) (Дубан, ФМ, 183в)).

Номен *черемха* > *Czeremcha*, зар. (Берест, ЙМ, 473в)).

Дендролексема *черешня* представлена в одному онімі кін. XVIII ст.: *Pod Czereszniami*, н. (Мост і Дн, ЙМ, 123в).

19 мікротопоназв циркулу мотивуються номеном *явір* (< псл. (*j*)*avorъ* (праслов'янське запо-

зичення з германських мов) [ЕСУМ, т. VI, с. 531] (*Pod Jaworot*, лук. (Жд, ЙМ, 43зв)), *яворник* (очевидно, яворовий ліс; пор. дубник) (*Jawornik*, в. (Михн, ЙМ, 127зв), п. (Ул, ЙМ, 78зв) (Ул, ФМ, 130зв)), *яворниска* (імовірно, місце, де ріс або росте яворовий ліс; пор. озериско) (*Jaworniska*, л. (Виц, ЙМ, 71зв) (Виц, ФМ, 72зв)), *яворинка* (зменшено-пестливе до *яворина* ‘яворовий ліс; яворова памолоть’ [СУМ, т. XI, с. 622] (*Jaworynka*, п. (Східн, ЙМ, 52зв) (Східн, ФМ, 56зв)).

Ялина ‘високе хвойне вічнозелене дерево родини соснових’ [СУМ, т. XI, с. 642] (*Jalinki*, п. (Гус-Виш, ФМ, 46зв)), **ялиця** ‘високе вічнозелене дерево родини соснових з густою пірамідалною кроною, м’якою плескатою хвоєю і великими шишками’ [СУМ, т. XI, с. 643] (*Jałyci*, дебр. (Рип, ЙМ, 92зв)) (< псл. **edla*, **edľ* < іє. **edh-l* < **edh-* ‘гострий’ [ЕСУМ, т. VI, с. 543]) – твірні бази пропріативів. В основах мікротопонімів фіксуємо пол. апелятив *jodla* ‘ялина’; це зумовлено, імовірно, тим, що писарі здебільшого були поляками і у тексті пам’яток знаходимо іншомовні вкраплення: *Jodliny*, л. (ВлчДол, ЙМ, 3зв); *Laz Jedlowy*, лаз (СтСіль, ЙМ, 354зв).

Мікротопоніми історичного регіону утворювалися як від назв хвойних, так і від назв листяних дерев.

Б) Мікротопоназви Самбірського циркулу, похідні від назв куци:

Базник ‘собача бузина’ [Гр, т. I, с. 20] > *Baznik*, п. (ЛяшкЗав, ФМ, 15зв).

Будзина ‘бузина’ [Гр, т. I, с. 105] > *Budzynu blisko Krzyza*, п. (Дал, ЙМ, 10зв), а **бузник** – ‘бузинові зарості’ [Гр, т. I, с. 107] > *Pole Buznykowate*, п. (Ласт, ЙМ, 293зв) (Ласт, ФМ, 212зв).

Назва **веприна** ‘агрус’ (пов’язана з вепр < псл. *veprь*) [ЕСУМ, т. I, с. 349–350; Он, т. 1, 89] > *Za Węprzyną*, п. (Ятв, ФМ, 22зв).

Назва куша **верес** > *Weres*, н. (Горуц, ЙМ, 61зв) (Горуц, ФМ, 67зв).

Сім онімів – віддендрологічні утворення, мотивовані лексемами **крушина** (< псл. *krušina* < *kriuxь* ‘крихий’ (жін. р. *krixa*) [ЕСУМ, т. III, с. 113]) (*Pod Kruszyną*, поля, луки (КропСт, ФМ, 231зв)) і **крушинець**, імовірно, – зарості крушини (пор. липовець, осиковець) (*Kruszyniec*, л. (Грімн, ЙМ, 39зв)).

Фітолексема **ліщина**, атрибут **лісовий** (прикм. до ліска «ліщина» [СУМ, т. IV, с. 523]) – твірні бази мікротопоназв досліджуваного регіону: *Krzaki Laskowe*, зар. (Гвозд, ЙМ, 2); *Leszczynu*, поля (Бусов, ЙМ, 62зв) (Бусов, ФМ, 63зв).

Мікротопоніми утворились і від дериватів номена **малина** на апелятивному рівні – **малинник** ‘зарості малини’ [ЕСУМ, т. III, с. 372] (*Malinik*, зар. (УгВин, ЙМ, 100)), **малиниска** / **малиновища**, які, вочевидь, вказують на те, що на цьому місці росла чи росте малина (пор.: озериско) (*Małyniska*, н. (Іс, ЙМ, 121зв); *Od Malinowicza*, н., луки (Горуц, ЙМ, 123зв) (Горуц, ФМ, 134зв)).

Дендролексема **терен** (< псл. **тъгнъ* [ЕСУМ, т. V, с. 551]) представлена у 24 онімах, зафіксованих у ЙМ і ФМ. Мотиваторами, окрім апелятива те-

рен в сингулятивній (*Ciern*, зар. (БенВиш, ЙМ, 5)) і плюральній (*Ternu*, п. (Стебн, ЙМ, 44зв) (Стебн, ФМ, 93зв)) формах, є номен **тернина** ‘терен’ [ЕСУМ, т. V, с. 551] (*Tarninki*, м. (УгЗапл, ЙМ, 7зв), о. п. (Гвозд, ЙМ, 30зв)), **тернице** (пор. ставище) (*Tarnyszczce*, н. (Медв, ЙМ, 149зв)).

Мікротопоназв, похідних від найменувань куци, менше, ніж онімів, утворених від назв дерев.

В) Пропріативи, мотивовані найменуваннями окультурених і дикорослих трав’янистих рослин:

– Назви окультурених рослин

У цій підгрупі мікротопонімів виділено оніми, що походять від назв злакових культур і ті, що утворені від найменувань городніх рослин.

1) **Найменування злакових культур.** Зернові рослини – важливий компонент у харчуванні людей і тварин. Їхня цінність відобразилась і збереглась у мікротопонімах.

Шість мікротопоназв мотивуємо похідними лексеми **жито**: **житище** (мн. – **житища**) = житище ‘поле, на якому росло жито’ [СУМ, т. II, с. 533] (*Pod Zytyszczami*, п. (Іс, ЙМ, 217зв)), прикметником **житній** (*Zazytnym*, н. (Медин, ЙМ, 108зв) (Медин, ФМ, 57зв)).

Фітолексема **овес** (< псл. *ovьsz* [ЕСУМ, т. IV, с. 150]) збережена в онімах з та без протетичного [в]. Твірними словами виступають номен **овсиско** (*wіwіsіsьko* ‘поле, з якого скосили овес’ [ЕСУМ, т. IV, с. 149]) (*Owsisko między Potoczkaми*, п. (Поверг, ЙМ, 36зв)) й **вівсяниця** (‘вівсяна солома’ [Гр, т. I, с. 203] або ж ‘один із видів трав, злакова кормова рослина, що росте на вологому ґрунті’ [СУМ, т. I, с. 550]) (*Wіwіsіanіca*, п. (ДнГол, ЙМ, 130зв)).

Історичні мікротопоніми похідні від деривата апелятива **просо** (< псл. *proso* [ЕСУМ, т. IV, с. 603]) – **просище** – іменує ‘поле, на якому росте або росло просо’ [СУМ, т. VIII, с. 284] (*Prosyszczce*, гр. (ІльнКор, ЙМ, 232зв)).

Лексема **пшениця** (< псл. *р̄szenіca* < *р̄szeno* ‘пшоно’ [ЕСУМ, т. IV, с. 648]) > *Za Pszenіcami*, н. (Тершак, ЙМ, 5зв).

Апелятив **ячмінниця** (< ячмінь < псл. (*j)ę̄cьtu* (род. в. одн. (*j)ę̄cьtene*) < іє. **ank-* ‘згинати’ [ЕСУМ, т. VI, с. 565]), очевидно, так, як і номен **ячмінсько**, називає ‘поле, де був ячмінь’ [ЕСУМ, т. VI, с. 565] > *Jaczmienszczce*, н. (Тур’є, ЙМ, 350зв) (Тур’є, ФМ, 366зв).

2) Найменування мікрооб’єктів, похідних від назв городніх рослин, – поодинокі явище. Усього фіксуємо вісім онімів. Три назви сільськогосподарських угідь мотивовано похідними фітолексеми **біб** (< псл. *bobь* [ЕСУМ, т. I, с. 189]). **Бобовиськом** і **бобовищем** іменують ‘поле з-під бобу’ [ЕСУМ, т. I, с. 189] > *Bobowyszczce*, н., лук. (Більч, ЙМ, 70зв) (Більч, ФМ, 181зв); *Bobowisko*, п. (Ор, ЙМ, 251зв) (Ор, ФМ, 346зв).

Деривати апелятива **капуста** (< слат. *compos(i) ta* «квашена, консервована капуста» [ЕСУМ, т. II, с. 379]) засвідчені в основах чотирьох діяхронних мікротопоназв. Оніми творяться від лексеми **капустисько** (пор. *капустиско* ‘поле, на якому росте (росла) капуста’ [ЕСУМ, т. II, с. 379] (*Kapusnisko*,

п. (Судк, ФМ, 122зв)). Одна назва пасовища похідна від номена *маковиська* (пор. *маковище* ‘поле, де був мак’) (< псл. *takъ* [ЕСУМ, т. III, с. 364]): *Małowiska*, пас. (Воют, ЙМ, 45зв).

– Дев’ять назв *дикорослих трав* утворюють 43 оніми, засвідчені у ЙМ і ФМ:

Лексеми *барвінок* ‘трав’яниста рослина з вічнозеленим листям і голубуватими квітами’ [СУМ, т. I, с. 105] (*W Barwinkach*, н. (Кавськ, ФМ, 167зв)) і *полин* ‘трав’яниста або напівкущова рослина родини складноцвітих з міцним запахом і гірка на смак’ [СУМ, т. VII, с. 68] (*Połyn*, п. (Бітл, ЙМ, 144зв) (Бітл, ФМ, 186зв)) утворюють по два мікротопоніми. У трьох мікротопоназвах засвідчено номен *напороть* ‘спорова безквіткова трав’яниста рослина з великим, дуже розсіченим листям, що росте в тінистих сирих місцях’ [СУМ, т. VI, с. 58]: *Paporot, пас.* (Рип, ЙМ, 96зв), у чотирьох – найменування *шавар* (*шувар*) «каір» [СУМ, т. XI, с. 555]: *Szawary*, лук. (Брон, ЙМ, 43зв); *Łączka Szuwarna*, лук. (Фшт, ЙМ, 13зв). П’ять пропріативів мотивовано похідними загальної назви *хміль* ‘однорічна або багаторічна витка рослина родини шовковицевих, деякі види якої використовують у пивоварінні’ [СУМ, т. XI, с. 97]: *Chmielnik*, б. (Берег, ЙМ, 93зв) (Берег, ФМ, 106зв), н. (Медин, ЙМ, 115зв) (Медин, ФМ, 32зв). В основах семи онімів засвідчено номен *щавель* ‘трав’яниста, перев. багаторічна рослина родини гречкових, стебло й продовгувате листя якої здебільшого має кислий смак; використовується в кулінарії і медицині’ [СУМ, т. XI, с. 570]: *Pod Szczawnikami*, луки (Багн, ЙМ, 92).

Найбільшу продуктивність (по 9 пропріативів) напр. XVIII – на поч. XIX ст. проявили назви *кропива* (пол. *pokrzywa*) «трав’яниста рослина, стебло та листя якої густо вкриті жалкими волосками» [СУМ, т. IV, с. 365] (*Kropiwka*, н., п. (Ор, ЙМ, 286зв) (Ор, ФМ, 381зв); *Nad Pokrywnikami*, п. (Біск, ФМ, 98зв)) і *мох* «сланка спорова рослина без коріння та квітів, що росте у воглих місцях, на деревах, камінні» [СУМ, т. IV, с. 814] (*Mchu*, п. (КропСт, ЙМ, 11зв)). Зауважимо, що оніми, мотивовані фітолексею *кропивник* (< *кропива*), можна кваліфікувати і як відтопонімні утворення (пор. ойконім *Кропивник* у Старосамбірському р-ні).

Мікротопоніми СЦ, похідні від назв трав’янистих рослин, мотивуються найменуваннями окультурених (злакових, городніх) та дикорослих рослин.

Г) Мікротопоніми, похідні від назв на позначення сукупності рослин:

‘Сосновий або інший шпильковий ліс; також мішаний ліс з переважанням сосни’ або ж ‘взагалі будь-який ліс’ [СУМ, т. I, с. 188] номінують *бором* (< псл. *богъ* ‘сосна, сосновий ліс’ [ЕСУМ, т. I, с. 200]) > *Birki*, н., дол. (КропСт, ФМ, 203зв).

Лексема *гай* ‘невеликий, перев. листяний ліс’ [СУМ, т. II, с. 15] > *Na Nauku*, поля, луки (Судк, ЙМ, 42зв) (Судк, ФМ, 95зв); *Przy Gaiu*, гр. (Бистр, ЙМ, 82зв).

Гушави і *гущина* (< *гуша* < *густий* < псл. *gōstъ* [ЕСУМ, т. I, с. 627]) «гушавина», ‘густі зарості чо-

го-небудь’, ‘густий ліс’ [СУМ, т. II, с. 201], ‘густі хащі’ [ЕСУМ, т. I, с. 627] > *Gęszczawa*, пот. (Тарн, ЙМ, 57зв); *Gęszczyna*, л. (Рихт, ФМ, 135зв).

Два пропріативи, вважаємо, мотивовані лексею *джемра* ‘темний ліс’, яке кваліфікують як запозичення з польської мови (пор. пол. *ciemrza* ‘темрява; лісова гушавина’, паралельне до укр. *темря*, слц. *temrava*, пов’язане з *ciemny* ‘темний’ [ЕСУМ, т. II, с. 48]): *Dzumerow*, м. (Жд, ЙМ, 2); *Na Dzumeru*, п. (Жд, ЙМ, 59зв). Підтвердженням цих тез є онім *Temiriawa*, л. (Мита, ЙМ, 94зв) (Мита, ФМ, 96зв), похідний від апелятива *темрява* (< *темний* < псл. *тъмльъ* < *тъма* ‘тъма, відсутність світла’ [ЕСУМ, т. V, с. 543]).

Лісом (< псл. *lěsъ* [ЕСУМ, т. III, с. 266]) іменують ‘велику площу землі, зарослу деревами і кущами’ [СУМ, т. IV, с. 522] (*Lasy*, н. (Берег, ЙМ, 60зв) (Туст, ЙМ, 80зв) (Хлів, ЙМ, 63зв) (Хлопч, ФМ, 60зв), поля (Стрілки, ФМ, 183зв)), *переліском* – ‘невеликий лісок; вузьку смугу лісу, що заходить у поле’ [ЕСУМ, т. III, с. 266] (*Pod Pereliskami*, п. (Лос, ЙМ, 8зв)), *прилісом* – ‘гай’, ‘узлісся’ [СУМ, т. VII, с. 659] (*Przylas*, л. (СпрВел, ЙМ, 109зв) (СпрВел, ФМ, 117зв)).

Один мікротопонім похідний від апелятива *пуща* ‘великий, густий, дрімучий ліс; хащі’ [СУМ, т. VIII, с. 412], ‘густі зарості молодого лісу’ [ЕСУМ, т. IV, с. 646] у формі множини: *Puszcze*, зар. (Медв, ЙМ, 113зв).

На противагу лісу, пуші, гаю, бору і ін. природним об’єктам, *сад* (< *садити* < псл. *saditi* [ЕСУМ, т. V, с. 163]) – це рукотворна реалія, ‘спеціально відведена значна площа землі, на якій вирощують плодові дерева, кущі’, ‘присадибна ділянка, засаджена плодовими деревами, кущами, квітами тощо’ [СУМ, т. IX, с. 9] (*Sad*, гор. (Воют, ФМ, 4зв), с. (Павл, ЙМ, 44зв) (Павл, ФМ, 47зв)).

Низка мікротопонімів похідна від апелятивів на позначення сукупності рослин із стрижневою семою ‘зарості’. Найпродуктивнішим напр. XVIII – на поч. XIX ст. виявилось слово *зануст* ‘зарість’ [СУМ, т. III, с. 284] (*Koło Zapustu*, п. (Стан, ЙМ, 16зв) (Стан, ФМ, 26зв)).

21 онім похідний від загальної назви *кряк* ‘кущ’ (< псл. **kryjakъ*, похідне (можливо, зменш.) від **kryjъ* ‘кущ, корінь’ [ЕСУМ, т. III, с. 115]) у плоральній формі (*Nad Krzakami*, п. (Стор, ФМ, 102зв)) та її варіанта – *крячиська* (*Na Krzacyskach*, п. (Терш, ЙМ, 201зв)).

Лексеми *хащ* ‘хмиз’ [СУМ, т. XI, с. 31] (*Chaszcz*, н. (Ор, ЙМ, 318зв) (Ор, ФМ, 419зв), прл. (Модр, ЙМ, 73зв)), *хащі* ‘густий, непрохідний ліс, чагарник’, ‘густі зарості яких-небудь дерев, кущів, трав і т. ін.’ [СУМ, т. XI, с. 32] (*Chaszczce*, зар. (Мохн, ЙМ, 12зв), пас. (Бор, ЙМ, 69зв)) (< псл. **xvorstъ* або **xvastъ*, з випадінням *v* [ЕСУМ, т. VI, с. 161]), *хащовець* (пор. *хащівник* ‘густий ліс’ [Дан, с. 140]) (*Chaszczowiec*, пот. (Кривк, ЙМ, 65зв)), *хащуватий* ‘укритий хащами’ [СУМ, т. XI, с. 32] (*Chaszczowate*, н. (Гут, ФМ, 258зв)) мотивували ряд мікротопоназв СЦ.

Номен *хруст* ‘хмиз’ [СУМ, т. XI, с. 159] (< псл. *xrust-* / *xrost-* [ЕСУМ, т. VI, с. 216]) > *Chrusta*

Na Sadzawkach, зар. (Татарин, ЙМ, 59зв).

У поземельних кадастрах засвідчуємо два оніми, утворені від загальної назви *зарослінь* (*зарослини*) (пор. *зарослі* ‘зарості’ [СУМ, т. III, с. 296]): *Zaroslin*, зар. (Мохн, ЙМ, 12зв); *Zarosluny*, л. (Долоб, ФМ, 31зв) (Лос, ЙМ, 22зв).

Фітолексеми *хамник* (те саме, що *хабник* ‘чагарник’ [Гр, т. IV, с. 382] (< субстантивне утворення від псл. *habъ* ‘поганій’, *habati* ‘псувати’ [ЕСУМ, т. VI, с. 146])) (*Chamniki*, пас., гр. (СухПот, ЙМ, 12зв)), *хваст* (< псл. *xvastъ* [ЕСУМ, т. VI, с. 163]) ‘бур’ян’ [Гр, т. IV, с. 390] (*Chwastowiec*, пот. (Кривк, ФМ, 54зв)) і *чегірник* (*чагарник*) (< крим.-тат. *čajыр*

‘левада, лука, пасовисько’ або тур. *çayır*, які походять із перської мови [ЕСУМ, т. VI, с. 275]) ‘зарості багаторічних дерев’янистих кушових рослин’ [СУМ, т. XI, с. 262] (*Czehyrnyk*, дол. (Ласт, ФМ, 107зв)) представлені в поодиноких випадках.

Висновки. До фітолексем зараховано найменування дерев, кущів, трав’янистих рослин – окультурених (злакових, городніх) і дикорослих, назви сукупності рослин. Ця апелювативна лексика була продуктивною у творенні мікротопонімів Самбірського циркулу на зламі XVIII–XIX ст. і мотивувала 7,1% пропріативів від усієї кількості власних назв малих географічних об’єктів регіону.

Література

1. Василик О.Б. Мікротопонімія Уманщини XVII–XI ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук 10.02.01 / Донецький нац. ун-т. Вінниця, 2015. 20 с.
2. Лужецька О.Б. Мікротопонімія Південно-Західного Опілля: автореф. дис. ... канд. філол. наук 10.02.01 / ДВНЗ «Прикарпатський нац. ун-т ім. Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2015. 20 с.
3. Проць О.І. Мікротопонімія півночі Львівської області: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2011. 21 с.
4. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
5. Сокіл Н.В. Мікротопонімія Сколівщини. Львів: Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2008. 206 с.
6. Яніцька Н.Р. Мікротопонімія центральних та східних районів Львівської області: автореф. дис. ... канд. філ. наук: 10.02.01 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2012. 18 с.

Перелік умовних позначень

Гр – Словарь української мови / Упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко: в 4-х т. К.: Вид-во Академії наук Української РСР, 1958.

Дан – Данилюк О.К. Словник народних географічних термінів Волині. – Вид. друге, доп. і виправл. Луцьк: ФОП Захарчук В.М., 2013. 148 с. (Бібліотека української ономастики).

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови / Головн. ред. О.С. Мельничук. В 7 т. Київ: Наукова думка, 1982–2012.

ЙМ – Йосифінська (1785–1788) метрика. // ЦДІАЛ. Ф. 19. Оп. XIV.

СУМ – Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

ФМ – Францисканська (1819–1820) метрика // ЦДІАЛ. Ф. 20. Оп. XIV.

References

1. Vasylyk O.V. (2015) Mikrotoponimiia Umanshchyny XVII–XI st. [Microtoponymy of the Umanshchyna of 17th–21st century]. PhD the author’s abstract: 10.02.01. Vinnytsia. 20 s. [in Ukrainian].
2. Luzhetska O.B. (2015) Mikrotoponimiia Pivdenno-Zakhidnoho Opillia [Microtoponymy of the South-Western Opillia]. PhD the author’s abstract: 10.02.01. Ivano-Frankivsk. 20 s. [in Ukrainian].
3. Prots O.I. (2011) Mikrotoponimiia pivnochi Lvivskoi oblasti [Microtoponymy of the north of Lviv region]. PhD the author’s abstract: 10.02.01. Lviv. 21 s. [in Ukrainian].
4. Selivanova O.O. (2008) Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy: pidruchnyk [Modern linguistics: directions and problems: a textbook]. Poltava: Dovkillia-K. 712 s. [in Ukrainian].
5. Sokil N.V. (2008) Mikrotoponimiia Skolivshchyny [Microtoponymy of the Skole district]. Lviv. 206 s. [in Ukrainian].
6. Yanitska N.R. (2012) Mikrotoponimiia tsentralnykh ta skhidnykh raioniv Lvivskoi oblasti [Microtoponymy of central and eastern districts of Lviv region]. PhD the author’s abstract: 10.02.01. Lviv. 18 s. [in Ukrainian].

List of abbreviation

Гр – Slovar ukrainskoi movy u 4 t. [The Dictionary of the Ukrainian Language in 4 t.]. Kyiv: Vyd-vo Akademii nauk Ukrainkoi RSR, 1958. [in Ukrainian].

Дан – Danyliuk O.K. (2013) Slovnyk narodnykh heohrafichnykh terminiv Volyni [The Dictionary of folk geographical terms of Volyn]. Lutsk: FOP Zakharchuk V.M., 2013. 148 s. [in Ukrainian].

ЕСУМ – Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy u 7 t. [The Etymological Dictionary of the Ukrainian Language in 7 t.]. Kyiv: Naukova dumka, 1982–2021, T. 1–7. 632 s. [in Ukrainian].

ЙМ – Josyphinska (1785–1788) metryka [Josephin (1785–1788) metric]. (Fund 19. Inventory XIV. Lviv Central State Historical Archive, Lviv [in Polish].

СУМ – Slovnyk ukraïnskoi movy: v 11t. [The Dictionary of the Ukrainian Language in 11 t.]. Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980 [in Ukrainian].

ФМ – Francyskanska (1819–1820) metryka [Franciscan (1819–1820) metric]. (Fund 20. Inventory XIV. Lviv Central State Historical Archive, Lviv [in Polish].

**MICROTOPONYMS OF THE END OF 18th – THE BEGINNING OF 19th CENTURIES,
MOTIVATED BY THE NAMES OF PLANTS
(on the material of onyms of Sambirskyy cyrkul)**

Abstract. *The relevance of the study* is in the insufficient analysis of historical microtoponyms of Ukraine. The article analyzes the propriatives of the Sambirskyy cyrkul – a historical administrative-territorial unit of Galicia in the late 18th – early 19th centuries. It occupied 412 settlements (cities, villages, suburbs, hamlets). According to the modern administrative-territorial division, it is a part of settlements of Sambir, Starosambir, Drohobych, Turka, Horodok, Mosty, Pustomyty, Mykolaiv, Stry and Skole districts of Lviv region and 5 settlements on the territory of Poland. Microtoponyms are founded on the pages of two written cadasters: the Yosyphinska (1785–1788) and Francyskanska (1819–1820) metrics. They are in the Central State Historical Archive in Lviv (fund 19 description XIV and fund 20 description XIV). These are the first land cadastres of Galicia, which contain a detailed description of the lands of the region and an economic assessment of their value. The method of textual analysis was used to separate the proper names of micro-objects from the context of metrics. According to the semantics of motivational bases, the historical microtoponyms of the Sambirskyy cyrkul are divided into: created from appellative (56%) and from onyms (44%). Appellative formations are derived from geographical terminology and ones related to anthropogenic factors. Geographical terminology combines the names of relief, soils, hydro objects, phyto- and zoolexemes. *The purpose of the article* is to analyze the microtoponyms of the Sambirskyy cyrkul, fixed in the cadastres and formed from the phytalexemes. *The main objectives of the article* are to collect microtoponyms of the region, derived from the names of plants; to carry out lexical-semantic analysis of creative bases of proper names; to perform quantitative calculations of phytomicrotoponyms. *Results and conclusions:* phytalexemes include the names of trees, shrubs, herbaceous plants – cultivated (cereals, gardens) and wild, the names of a set of plants. These appellatives were productive in the creation of microtoponyms of the Sambirskyy cyrkul at the XVIII–XIX centuries. These words motivated 7.1% of total number of proper names of small geographical objects of the region.

Keywords: microtoponym, Sambirskyy cyrkul, Yosyphinska (1785–1788) metric, Francyskanska (1819–1820) metric.

© Мосур О., 2021 р.

Оксана Мосур – кандидат філологічних наук, асистент катедри української мови ім. проф. І. Ковалюка Львівського національного університету ім. І. Франка, Львів, Україна; oksana.mosur@lnu.edu; <https://orcid.org/0000-0003-1912-3580>

Oksana Mosur – Candidate of Philology, Assistant Professor of the Ivan Kovalyk Ukrainian Language Department, Ivan Franko Lviv National University, Lviv, Ukraine; oksana.mosur@lnu.edu; <https://orcid.org/0000-0003-1912-3580>